

Јелена А. МИЉКОВИЋ МАТИЋ*

Институт за политичке студије Београд

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ СТОЈАНА НОВАКОВИЋА КАО ПОСЛЕНИКА НАУКЕ О СРПСКОМ НАРОДУ

Айсџиракџи: У раду је реч о једном запажању које је Стојан Новаковић дао у својој студији *Усџанак на дахије*, а које не одговара критичком научном духу. Интерпретацијом у три одговарајућа контекста покушавамо да дођемо до разлога због кога је Новаковић одлучио да тај пасус уврсти у свој текст. Закључак је да С. Новаковић овим пасусом наговештава своје аутентично становиште о месту народних предања у историографији, које ипак не исказује овде у пуној мери. Новаковић се овим приказује као посленик свеобухватне науке о српском народу, која је значајно учествовала у изградњи модерног српског идентитета.

Кључне речи: Стојан Новаковић, *Усџанак на дахије*, *Васкрс државе српске*, смисаона подударност, континуитет српске државности, српска наука о народу, антрополошко и историографско време.

ПРЕДМЕТ

Овде се бавимо једним местом у књизи *Усџанак на дахије* 1804 Стојана Новаковића (Новаковић 1904а), на које је пажњу скренуо Александар А. Миљковић у свом докторском раду о Стојану Новаковићу (Miljković 1986: 222). Ради се о само неколико Новаковићевих реченица, али се оне својим карактером разликују од осталог текста. Наиме, *Усџанак на дахије* је историографско дело, а у овом пасусу Стојан Новаковић, узгред, износи своје запажање једне подударности коју, како изгледа, види као смислену. Он, ипак, не каже који тачно смисао за њега има коинциденција коју је истакао, па тако нама оставља могућност да потражимо објашњење – како за значење које је имала за њега, тако и за његов разлог да је унесе у свој научни текст.

Стојан Новаковић прати континуитет просторног административног облика кроз историју, па запажа да се на истом месту нижу кроз време три политичке јединице: последња средњовековна српска држава Ђурђа Бранковића; затим, административна целина у оквиру Османлијског царства, која временом ипак мења облик; и затим, сам почетак модерне српске државе, устаничке Србије, која се враћа на првобитни, средњовековни географски облик. Новаковић се задржава на овом историјском развоју тако што повезује почетну и завршну тачку овог низа: границе и престоницу две српске државе – последње средњовековне и прве устаничке.

* Научни сарадник, ORCID 0000-0001-9084-6461, jelena.miljkovic.matic@ips.ac.rs

Османлијски период он на тренутак занемарује да би указао на подударност географског облика две српске државе.

Новаковић ову подударност истиче као необичну и значајну: „Карактеристичан је веома случај што се држава српска у 1804. обнавља скоро у оним истим границама с којима се у 1459. угасила. Исто тако је карактеристично што је на свршетку старе српске државе Смедерево било престоница и што је у новој од потпуног узећа Смедерева, 8. новембра 1805, па све до узећа београдског града (27 децембра 1806. и 23. фебруара 1807), Смедерево било столица ослобођене Србије“ (Новаковић 1904а: 199). „Другим речима“, пише Миљковић, „обновљена Србија започела је своју независност у границама на које је била сведена у моменту када је ту независност изгубила“.

Новаковићу је врло занимљиво то што се две српске државе просторно подударају, иако су међусобно удаљене веома дугим периодом времена и потпуним друштвено-политичким прекидом. Новаковић није дао никакво објашњење за ову своју напомену, тако да нам је оставио могућност да је тумачимо. Овде ћемо проверити претпоставку да је он ту сигнализирао постојање континуитета српске државе, који је остварен упркос значајном дисконтинуитету сваке врсте који је постојао у њеној историјској реализацији.

ТЕЗА

Новаковић је, очигледно, сматрао значајном ову коинциденцију, пошто је иначе не би унео у свој текст. Али је, ипак, није објаснио. Ми је можемо протумачити на два начина – уз важну напомену да се они међусобно не искључују. Јер, сасвим је могуће да је Новаковић био двоструко мотивисан да је запази.

Прво тумачење се ослања на велико занимање које је Стојан Новаковић показивао за историјску географију. То његово интересовање је веома уверљиво доказао Сима Ђирковић када је приредио обимну збирку Новаковићевих текстова под насловом *Сјиси из историјске географије* (Новаковић 2003). У свом Предговору за ту књигу Ђирковић истиче да је историјска географија Новаковића занимала свакако из научних разлога, али и из тада актуелних геополитичких разлога (Новаковић 2003: IX–X).¹ Стога, можемо очекивати да је Стојан Новаковић имао појачану осетљивост на податке из ове научне области, па је могао са лакоћом запазити оно што неко други не би приметио, као што је подударност граница и престонице код две српске државе које су раздвојене вишевековним периодом у коме српске државе није било.

Постојао је и друштвени разлог, каже Ђирковић, за Новаковићево занимање за историјску географију, који се преплитао са оним научним, утолико уколико су и наука и научници учествовали у бурном друштвено-политичком процесу формирања модерне српске нације у периоду 19. века. У то време је национална прошлост имала изузетно велику улогу у формулисању, дефинисању и аргументовању циљева националне политике модерне Србије, јер су се „национализми балканских хришћана заносили обнављањем средњовековних држава; будућност је замишљана као

1 Радован Самарџић је, такође, посветио доста речи Новаковићевом интересовању за историјску географију, спомињући ту и признање које је Станоје Станојевић одао Новаковићу на ту тему (Самарџић 1976: 199–202).

реконструкција прошлости“ (Новаковић 2003: X). Тако је историјска географија имала за Новаковића и практичан значај, а не само научни, јер је сматрана важним чиниоцем у процесу уобличавања модерне, националне државе, процеса у коме је он значајно учествовао.

Новаковићево интересовање за историјску географију је, дакле, имало и научни и политички мотив. Проучаваоци дела Стојана Новаковића су одавно приметили да је његов научни рад великим делом имао практично, друштвено-политичко значење, поред оног научно-теоријског (међу првима, на пример, Чубриловић 1958: 389). Прилике у прошлости је ваљало знати из научних разлога, али и ради поуке, узора и успостављања континуитета са значајним догађајима и појавама из народне прошлости. Период османлијске владавине над Србима је један судбоносан прекид, током кога је историјски континуитет нације чуван само у предању цркве и простог народа. Зато ће нама овде бити занимљив Новаковићев однос према црквено-народном предању.

У терминима научне парадигме, која је на снази у српској историографији од времена управо Стојана Новаковића па све до данас, просторна подударност између последње средњовековне и прве модерне српске државе не може да има сазнајни значај, јер се не може показати никакав узрочни однос између те две државе путем историјских докумената. Српска историографија у потпуности одбацује сазнајни значај народног предања, иако је управо оно сачувало српски идентитет кроз читав период османлијске владавине. Значај предања се, ипак, не може порећи и неки историчари га и не поричу. О живости црквено-народног предања и конкретно о његовом великом значају за устанике, пише, на пример, Милорад Екмечић: „Када се у револуцији 1805. образује један Совјет, столица му је у Смедереву граду деспота и царева наших“ [Екмечић овде наводи речи Проте Матеје из његових *Мемоара* – ЈММ], а као грбови и заставе узимају се симболи династије Немањића из средњег века, чијим се легитимним наследницима сматрају вође побуне“ (2008: 136).²

Стојан Новаковић није порицао научни значај народног предања (Новаковић 1982), како је то радила методолошка струја која је у његово време завладала у српској историографији. Тим ставом се он удаљава од пута којим је српску историографију упутио његов савременик Иларион Руварац, творац научног правца који се данас именује као *српска криптичка историографија*, а који је Руварац обележио својим ревновањем против сваке српске традиције – што је Чедомир Попов схватио као његову друштвено-политичку делатност „против Срба и стварне истине о њиховој прошлости“ под видом науке (1999: 175). Чињеница да Новаковић није

2 У *Историјском гласнику* 1–2/1954, који је посвећен стотогодишњици Првог устанка, појављују се два чланка која охрабрују идеју о великом значају народног предања у Првом устанку. Драгослав Јанковић упућује на *Мемоаре* Проте Матеје као извор о томе, али указује и на други текст у истом часопису – на елаборацију Вука Винавера о учешћу народног предања у Устанку. Што се тиче првог, Јанковић пише: „Године 1805. Правитељствујушчи совјет био је премештен у Смедерево – како вели прота Матеја – ‘у наши царева и деспота град’“. Овим је Јанковић јасно истакао став Проте Матеје да Смедерево није изабрано случајно, него по сазнању да је ту застала дотадашња историја српске државности. О улози народног историјског предања, уопште у устанку, пише В. Винавер у интересантном чланку „Историјска традиција у Првом српском устанку“ (*Историјски гласник*, бр. 1–2/1954 – Јанковић 1954: 147).

дао објашњење за своју напомену нас охрабрује да ствар протумачимо управо у светлости односа према народном предању: да је он у подударности видео не тек случајност него намерну акцију устаника вођену усменим предањем о последњој српској држави која је нестала под турском најездом. Он на другом месту и говори о познавању историје из усменог предања које су имали устаничке вође, када каже: „Нешколоване старешине знале су то такође из народних традиција и песама [...]“ (Новаковић 1904б: 39). Такође, у прилог овом тумачењу иду и следеће његове речи:

„Ја сам већ два три пута имао прилике да опазим како је са ускрснућем државе у Карађорђево време у многome којечему оживео ред старе српске државе, као кад дрво из жила ново стабло избије или као да је стари ред сам дух народни подизао јер не треба ни претпостављати могућност да [је] неко по књигама или по студији старе уредбе васпостављао“ (Новаковић 2023: 63).

Стојан Новаковић је значајан представник оне групе српских интелектуалаца који су се бавили свестраним научним проучавањем српског народа, као „прегаоци на откривању истине“ (Miljković 1975: 16), а све ради самоспознаје историјског српског националног бића. Зато је природно да овде пођемо од претпоставке да је Новаковић значај „карактеристичног случаја“ једино могао видети са националног становишта, с кога се подразумева духовни континуитет нације, очуван у црквено-народним предањима кроз читав период османлијске доминације, што значи чак од средњовековног па све до модерног доба. Између те две епохе стоји Османлијско царство и период у коме су од националних установа постојале само две врсте: једна је црква, која је била под притиском муслимана и Грка и зато не увек и не свуда способна да делује у народу. Друго су предањске установе сељачке културе, које су се несметано развијале, чувајући народ у свести о српском историјском континуитету и о националној одговорности простих људи након нестанка племства.³ „И управо стога што је Новаковић на сва тадашња збивања у Србији имао један виши поглед, могао је да схвати да се иза поступака и понашања историјских личности и историјских збивања налазе значења која су предмет друштвених, политичких и државних наука исто колико и историје“, пише А. Миљковић (1986: 229). Ми ћемо овом низу наука додати и антропологију у чијим оквирима ваља тумачити Новаковићев пасус који нас овде занима.

ПОСТУПАК

Поставићемо посматрани предмет у три контекста у којима он може бити објашњен.

Прво ћемо „карактеристичан случај“ одмерити према Новаковићевој општој хипотези о вишевековној сталности српског менталитета и сељачке културе, који су

3 Владика Николај је у свом спису „Царев завет“ објаснио основу за прелазак националне одговорности са племства на прост народ у духовном кључу, као прелазак Духа Божјег у народ, одакле је и потекло надахнуће за стварање модерне народне државе онда када су се за то стекли историјски услови (Епископ Николај 2016).

почели да се мењају тек са развојем модерних установа. Ова Новаковићева хипотеза је природно место коме се треба обратити, због тога што ју је он сам дао као оквир за тумачење појава из прошлости српског народа. О томе је детаљније писао Сима Ђирковић, чије ћемо налазе о Стојану Новаковићу и његовом односу према традицији овде узети у обзир.

Затим ћемо нашу тачку посматрања мало удаљити да бисмо обухватили самог Стојана Новаковића као научника у свом времену. Ту контекст представља карактеристичан однос српских научника 19. века према народу, који је однос припадања и заступања. О специфичној *српској науци о народу* је на више места писао Александар Миљковић, а у својој докторској тези је детаљније осветлио пример Стојана Новаковића.

Конечно, погледаћемо наш предмет и претходне закључке са апстрактног становишта једне антрополошке теорије која је овде релевантна. Она говори о различитом третирању времена у историографији и антропологији, што нам даје теоријски оквир за разумевање Новаковићевог искорака из „историографског времена“, на тај начин што је пренебрегао карактеристичан однос историографије спрема времена, те преласка у „антрополошко време“. Теорију коју користимо понудио је швајцарски антрополог Кристијан Ђордано, а доступна нам је захваљујући гласовитој едицији *Biblioteka XX vek*, која је српским читаоцима донела преводе значајних дела стране антрополошке књижевности.

ПРВА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА: ДУГО ТРАЈАЊЕ ТРАДИЦИОНАЛНОГ ПОГЛЕДА НА СВЕТ И НАУЧНИ ЗНАЧАЈ НАРОДНЕ ТРАДИЦИЈЕ

На више места кроз свој рад Стојан Новаковић је користио у истраживању један поступак који је сажето објаснио у предговору за своју студију о средњовековном селу. Он је користио етнографске податке из 19. века да помоћу њих тумачи места из средњовековних писаних докумената. Теза на којој је засновао овај поступак гласи да се кроз векове код Срба није суштински мењао начин живота нити поглед на свет, тако да су многе појаве из живота у средњем веку скоро истоветне са онима које су у 19. веку етнографски забележене. Суштинска промена културног идиома наступила је тек са успостављањем модерних установа, када се народ у Србији повезује са културним и друштвеним традицијама других народа, највише средњоевропских и западноевропских, од којих се учи новом уређењу политичког и друштвеног живота и култури развијеној у оквиру западног хришћанства. Новаковић све то каже овако:

„Нек ником не буде за чудо што ја у „Селу“ старе српске државе узимљем једно с другим и белешке из времена старе државе и спомене из традиције пре уређивања и законодавства обновљене државе. [...] Време од почетка наших споменика па до обновљења државе у овом веку у многим гранама народног живота чини једну целину, зато што се у свеколиком том периоду о с н о в и нису мењали, него су из века у век, кроз све спољне преврате у врховној власти, пренашани и наслеђивани без промене. [...] Моја би, дакле, мисао била, да су у животу нашег села свега два периода: један откако смо се населили у садашњим земљама па до нових уредаба, до обновљене државе, а други од тог времена“ (1943: 4–5).

Сима Ђирковић је у свом Предговору за треће издање Новаковићевог *Села* стао на страну овог његовог става, када је рекао да је С. Новаковић „тачно уочио да има посла са једном појавом 'дугог трајања' и да се извешан број општих услова и чинилаца вековима није мењао“ (Новаковић 1965: 11). Ђирковић је иначе у више наврата истакао Стојана Новаковића као изузетног међу свим научницима свога времена, али и посебно, као аутентичног у историји српске историографије.

Новаковић је био савременик преломног тренутка у коме су се надјачавале две струје историчара. Једна струја је била она где је доминирала свест о најширем значају познавања историје, прошле и савремене, за формирање модерне државе, друштва и културе. То опште интересовање се показало и у томе што је оквир научног рада представљао *српски народ*, а не теоријски захтеви научних дисциплина. Наука о српском народу, недиференцирана на посебне области проучавања, и сама је „изданак наше националне културе који се не да уклопити у готове науке које су изграђене на другом тлу“ (Miljković 1975). Она је одређена својим предметом, који чини жив српски народ, а не било каквим теоријским захтевима и критеријима. Друга струја је управо супротна првој. Њен најистакнутији заговорник и зачетник Иларион Руварац заложил се за проучавање историје које неће бити усмеравано животом народа с којим је научник сродан, већ апстрактним, теоријско-методолошким захтевима науке. „Спор о методи“, вођен током осамдесетих година 19. века „између ове две струје донео је победу „класичног, неоранкеовског историцизма у српској науци“ (Јовановић 2009: 47), то јест победу теоријске науке по западном моделу над науком о *српском народу* која је и сама аутентичан производ српске културе. Али, критичка историографија је победила само у научним установама. Прва парадигма, српска наука о народу, која је изгубила институционално заступање, ипак није остала без појединачних научника који је заступају, као и растућег броја аматерских истраживача.

Сукоб између две струје у српској хуманистици траје све до данас.⁴ Међутим, између њих постоји још један пут, средњи пут, на коме нема споменутог рачвања на две сукобљене идеје о томе на који начин треба приступати проучавањима српске историје, друштва и културе. То је пут којим је ишао Стојан Новаковић, и то у исто време у коме је „спор о методи“ поделио српску историографију. Његов рад је сведочанство да наука о *српском народу* и *критички њиски* са коректном методологијом нису природно међусобно супротстављени, већ идеолошки. Сима Ђирковић је сагледао Стојана Новаковића тако као да он није био ни на једној нити на другој страни у нападу „критичке“ на „романтичарску“ историографију, већ је „био изнад и једних и других“ (2007: 101, 115).

По налазима Симе Ђирковића *критички њиски* није донео ништа у научном погледу што већ није постојало код Стојана Новаковића. Оно на шта је критика заиста била усмерена јесу народна предања у којима се корени српски идентитет

4 Врло занимљиво антрополошко тумачење оваквог распореда између научног центра, који чини наука која се практикује у научним установама, и маргина, на којима се налази алтернативна наука, то јест односа између владајућег и „одбаченог“ правца у српској историографији, дала је недавно Оливера Драгишић (2023).

(Ђирковић 2007: 100). Сличног мишљења је био и Радован Самарџић, који је поредио научну вредност С. Новаковића и И. Руварца на тај начин што је видео да на наслеђу првог треба превазићи кратке домете другог (Самарџић 1976: 191–196). Резултате складне са овим мишљењима дало је и истраживање Чедомира Попова, који је показао да се Иларион Руварац супротставио родољубивом приступу у српској историографији само под изговором неутралности и непристрасности науке, док је, уствари, „прикривено и камуфлирано“ (Попов 1999: 162) његов стварни циљ био да „историјом васпитава и преображава људе“ (Исто: 166) и на тај начин саботира српску етничку и националну аутентичност, а све у интересу аустроугарске политике на Балкану (Исто: 173–179). Заинтересована јавност је препознала ову злокобну намеру *крийичке истйориоїрафије* да пркоси српском бићу, тако да се „спор о методи“ проширио и изван круга научника (Ђирковић 2007: 98–99). Стојан Новаковић је, међутим, показао да његов пут пажљивог и промишљеног уважавања добрих захтева обе струје води и ка доброј науци и научним резултатима, и ка унапређењу аутентичне националне самоспознаје. Такво становиште га је, заједно са његовим личним талентима, поставило трајно у сам врх српске историографије.

У времену у коме је Новаковић живео и радио, проучавање историје је било, дакле, део широко постављених проучавања српског народа, где се не држи до специјалности научника већ до интегритета народног бића које се проучава (Милјковић 1975: 16, 25). Због панорамске перспективе у коју научника ставља такав приступ, сасвим се природно појавила Новаковићева теза о менталном континуитету српског народа и сталности српске сеоске културе кроз векове. У светлости у којој је Новаковић народна предања видео као чинилац духовне етничке конзервације (Новаковић 2012), ради опстанка под туђинском влашћу, потпуно је исправан методолошки поступак да се средњовековни историјски извори тумаче уз помоћ етнографских података добијених у 19. веку, поготово прикупљених у областима које још увек нису биле значајније дотакнуте модернизацијом. Новаковић је, ипак, као озбиљан научник, био свестан хипотетичког карактера своје тврдње о културној сталности српског села кроз векове под Турцима (Милјковић 1975: 24–25), а такође се и врло пажљиво изразио када је истакао да се током векова нису промениле *основе*, што значи начин мишљења, а не да се није променило ништа и да је друштвено-културни живот био непокретан и без икаквог развоја.

С обзиром на значај који је С. Новаковић придавао овој својој тези о конзервираности српског менталитета, основано је претпоставити да је сагледао коинциденцију из *Устјанка на дахије* као још једну њену потврду. Према том тумачењу би требало да су се устаници у својим плановима и деловању користили народним знањем о последњој српској држави, које је било очувано кроз векове османлијске окупације – што, уосталом, наговештава сведок догађаја, Прота Матеја (Ненадовић 2009: 92). Новаковић на другом месту и пише о томе да су у почетку Првог српског устанка нешколовани људи знали за стару српску сувереност и државност „из народних традиција и песама“ (1904: 39). Он се могао ослонити на своју тезу о вековном трајању српског менталитета

и народних предања да би помислио да су се устаници трудили у први мах да успоставе националну државу у њеном средњовековном обиму и седишту на основу усменог историјског предања о њој те да ослобођење Смедерева и пресељење Совјета тамо није по некаквој случајности него по намери устаника да се повежу са преосманским периодом.

ДРУГА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА: СРПСКА НАУКА О НАРОДУ

За српске научнике 19. века особено је да су се поред науке још и друштвено ангажовали. Срби су у 19. веку градили друштво у значајној мери по узору на земље западног хришћанства. То је тражило увезена знања, па су се на Западу школовани људи прихватили свих задатака које је пред њих постављала потреба да се Србија што брже преобрази у друштвено-културном смислу из исламске провинције у модерну европску нацију. Обимну, разноврсну и веома захтевну делатност српских интелектуалаца 19. века сажето је описао Слободан Наумовић – ради се о две-три генерације српских научника које су „на својим плећима изнеле пројекат истовременог заокружења српске државе, изградње њених политичких и привредних институција, стварања сопственог система основног, средњег и вишег образовања, утемељења институционалних оквира природних, хуманистичких и друштвених наука, као и обликовања културног идиома модерне српске, а потом и југословенске државе и нације“ (2016: 20). Стојан Новаковић је био један од најистакнутијих и најзначајнијих људи међу тим свестраним прегаоцима. Треба истаћи да је један од ретких међу њима који није школован у иностранству.⁵ Одсуство строге усмерености, специјалности, коју је одликовао целокупан друштвени ангажман тих људи, показивало се и у ужем оквиру – у њиховом научном раду. Многи међу њима су истраживањима приступали на широком фронту простог интересовања за свој народ, проучавањем било којих података који би се пред њима појавили, а независно од посебних наука у којима је свако од њих био школован и у које би проучавање дотичних података по правилу припадало.

Наука о српском народу је фактички задата у уводу првог броја *Гласника Друштва српске словесности*. *Гласник* обавештава чланове Друштва, али и „све учене родољубце, који би на жртвеник Србске просвете плодове свога умнога труда приносити желили“ за какве прилоге је заинтересован. На првом месту је проучавање српског језика, а затим се истичу науке „које се односе на Србску народност“: српска историја, затим српске старине сачуване у споменицима и у самом животу народном (стари народни обичаји, песме и предања), историја и старине словенске те српско „земљеописаније“ и „државоописаније“ (*Гласник* 1847,

5 Радован Самарџић пише како су Новаковића поједини аналитичари његовог научног дела због тога сагледавали као носиоца провинцијског психичког комплекса, чији је научни рад трпео од те његове културне инфериорности. Затим је Самарџић објаснио поступност у Новаковићевом научном сазревању управо ширином његових знања, интересовања и погледа, који су се у складној узајамности увећавали сви заједно, тако да је Новаковић, у ствари, у зрелим годинама био способан за неупоредиво веће задатке и дубља сагледавања него они који не разумеју његову величину (1976: 198–199).

2. и 3. страна Предговора непагинираног). Српски народ који се свестрано проучава био је, дакле, оквир српске науке кроз читав 19. век, да би од његовог краја па надаље та научна парадигма била полако потискивана у својеврсну илегалу под утицајем различитих антисрпских идеологија – прво аустријске колонијалне, затим југословенске, па титоистичке и коначно аутошовинистичке.

У периоду Титове Југославије проговорио је о науци о српском народу Александар Миљковић, описујући је као родољубиви и дисциплинарно недиференцирани приступ. О томе је писао у оквиру расправе је ли дело Сретена Вукосављевића социолошко по свом карактеру (Miljković 1975). Миљковић је приметио одсуство научне специјализације код великог броја српских научника из 19. и прве половине 20. века. Али не због тога што они нису знали за разлику међу наукама, већ због тога што је њих на истраживања покретала жеља да упознају свој народ и да му својим знањима и научним радом послуже, а не да решавају теоријске, апстрактне проблеме појединих наука. Говорећи ту и о Стојану Новаковићу, А. Миљковић његов рад објашњава овако: „Он је припадао плејади оних наших научника који су хтели да науком не само служе интересима свог народа, него да њеним резултатима бране и исправност својих националних идеја, као и да доказују могућност боље будућности свог народа“ (1975: 14). Наука је, другим речима, требало да послужи томе да се модерно српско друштво и култура не обликују према туђим вредностима и начинима, него да се на основи научних знања о народу развија аутентичан друштвено-културни живот модерне српске нације.

Миљковић овај обухватни приступ назива просто „науком о нашем народу“, због тога што је то „једина одредба која се може изрећи када се постави питање којој научној дисциплини она [научна дела С. Вукосављевића – Ј. М. М.] претежно или укупно узев припадају“ (1975: 19–20). Он види српске научнике из периода 19. века као зачетнике српске научне традиције која је посвећена откривању истине о српском народу. У том панорамском погледу на народ би их ометале границе конкретних наука које су настале у другачијим културама. Јер, *наука о српском народу* је, по Миљковићу, „изданак специфично наше националне културе који се не да уклопити у готове науке које су изграђене на другом тлу“ (1975: 25). Он наводи баш Новаковићеву студију *Село* као изразит пример *науке о српском народу* (Miljković 1975: 24; 1986: 14).

Стојану Новаковићу је управо таква оријентација омогућила да запази „карактеристичан случај“ подударања прве устаничке државе са последњом средњовековном, јер је имао и лично и научно разумевање народног живота, будући родољуб који се осећао као припадник народа и који је разнострано проучавао биће народа. Могао је отуда да запази везу коју неки припадник српске научне елите – који је емотивно дистанциран од народа и који уз то не размишља изван своје научне дисциплине – не би увидео или је не би сматрао значајном, а то је веза, стварна веза, између две временски и политички удаљене српске државе која се могла једино одржати у црквено-народном предању као суштинском чиниоцу духовног и културног опстанка Срба кроз вишевековни живот под страшном влашћу.

ТРЕЋА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА: АНТРОПОЛОШКО ВРЕМЕ – СМИСАО УМЕСТО УЗРОЧНОСТИ

Показали смо да Новаковић гледа на историју свога народа као на смисао-ни континуитет који се остварује у црквено-народном предању о српској држави, упркос прекиду који се догодио у друштвено-политичкој реалности. У том континуитету српске државности отомански период представља страно тело. Оно се побеђује и одбацује прво у духу, а затим и у историји, што значи да се прво побеђује кроз чување идеје о српској држави, а затим и одбацује политичким средствима, као што је оружани устанак или дипломатија, онда када су за то наступиле повољне околности.

Тако је Новаковић морао на тренутак да занемари историјски чинилац времена, у коме постоји вишевековни прекид постојања српске државе, да би истакао идејни и морални смисао устаничке државе као наследника оне средњовековне. Ту је он усвојио начин на који су мислили устаници, и уопште народ који предањски чува историјска знања, а којим би се у диференцираном научном приступу бавила антропологија. То значи да је и Новаковић сам у том моменту ближи антрополошком него историографском научном дискурсу, у коме је, иначе, писана његова студија *Усџанак на дахије*. То померање становишта је сасвим природно и легитимно у оквиру *српске науке о народу*, јер је њен циљ сазнање о народу, и то емпатично и добронамерно, а не кретање унутар апстрактних научних теорија. Зато смо изабрали тезе о различитом третирању времена у историографији и у антропологији, које је изложио швајцарски антрополог Кристијан Ђордано (Ђордано 2001), да објаснимо Новаковићев поступак који је применио у пасусу о „карактеристичном случају“.

Према К. Ђордану, историчари држе *време* као упориште које никада не губе из вида, како год да је конципирана свака конкретна тема коју обрађују. У науци о историји ни једног се тренутка не заборавља на позицију коју дешавање има на линији времена. Антрополози, пак, повезују истраживане појаве везом *смисла* и *значења* који оне имају за заједницу, а не објективним узрочним везама које су често независне од друштвене интерпретације догађаја. *Смисао* за антропологе има онај значај који *време* има за историчаре, и зато их пре свега занима начин на који сама проучавана заједница тумачи догађаје.

Што се тиче схватања времена у антропологији, оно није константа у односу на коју се догађаји организују у узрочне констелације. „Антрополошко време“, како га зове Ђордано, јесте „готово увек 'актуализована историја'“ (2001: 73). То значи да је заједница изабрала нешто из своје прошлости што је „мобилисала“ у садашњости као модел према коме се садашњост тумачи и управља. Можемо рећи да је „антрополошко време“ примена животног искуства заједнице.

Мобилизација прошлости се догађа са одређеним циљем који је значајан за актуелни друштвени тренутак. Она служи као подршка сналажењу у садашњости, за тумачење смисла актуелних догађаја. Модел из прошлости могу послужити у садашњости као „инструмент доминације, стратегија отпора, предмет идентификације, елемент социјалне кохезије или детонатор конфликта у колективу“

(Ђордано 2001: 95; слично на страни 74). У случају првог уобличавања српске устаничке државе средњовековна држава је очигледно *њредмеи иденификације*, пре свега, а има елементе и других набројаних функција. Као и свако биће, српска народна заједница се овде ослањала на своје искуство на свом путу кроз живот.

Ђордано бира за антрополошко схватање прошлости назив „актуализована историја“ (2001: 73), пошто се ради о ситуацијама и личностима из прошлости које имају своју ванвремену актуелност, као модели за препознавање одређених облика и вредности. Такав однос према историји занемарује време, па са лакоћом прескаче раздобља, већ према потреби заједнице да актуелизује, мобилише одређени исечак прошлости.

Однос према историји као да је њен кључни чинилац смисао, а не време, налаже заједници да стално преиспитује своја искуства и да их прилагођава новим ситуацијама. То је Ђордано назвао „ажурирањем историје“ (2001: 80) као сталним преиспитивањем смисла и вредности прошлих догађаја са становишта актуелног поколења и његове ситуације. Корпус знања о историји заједнице представља њен *друштвени калитет*, јер у њему учествује свест о *културним вредностима* којима се заједница води у својим операцијама над историјом – актуелизовању и ажурирању.

Приликом актуелизовања историје користе се две комплементарне технике. То су:

1) *деконструкција прошлости*, која подразумева уклањање свих трагова оних периода који се из садашњости виде као неприхватљиви, или „уништење непријатних аспеката историје“;

2) *реверзибилност догађаја*, што значи „пројекцију повратка у стање ствари какво је било некад’ са циљем да се превазиђе скора прошлост која се показала као фатална грешка“ (Ђордано 2001: 88–91).

Ове операције су међусобно повезане као две стране истог поступка, а значајно је то што у потпуности занемарују чинилац времена.

Када опаску Стојана Новаковића о „карактеристичном случају“ одмеримо према запажањима Кристијана Ђордана, видимо да она има одлике које је Ђордано описао као антрополошко схватање времена. Новаковић је у свом кратком пасусу у историографској студији начинио мали искорак из историографског у антрополошко време, где је физичка неумитност побеђена смислом. У свом антрополошком третирању времена Новаковић је игнорисао непожељан период туђинске, османлијске власти тако што је у свом погледу на прошлост просто повезао две српске државе које је тај период раздвојио. На тај начин се вратио на ону тачку у прошлости с које је српска историја била кренула погрешним током, када је српска држава пала под власт Турака, па је поништио ту „грешку“ историје тако што је истакао везу по сличности граница и престонице између прве устаничке и последње средњовековне српске државе. Да је хтео да елаборира своју мисао, позвао би се на народно предање у коме је сачувано историјско сећање и из кога је српска држава обновљена као мобилисана историја. Духовно премошћавање османлијске окупације је било опште расположење међу српским интелектуалцима из 19. века, као што је приметио Павле Поповић када је описао епоху речима „требало је ’покајати и поправити’ оно што је на Косову разорено“ (1926: 161).

*

Овим смо завршили тумачење пасуса о „карактеристичном случају“ у коме смо покушали да реконструишемо услове у којима би се уобличио та конкретна мисао Стојана Новаковића. Да бисмо заокружили причу, додаћемо нашем закључку друштвену димензију.

ЗАКЉУЧНО РАЗМАТРАЊЕ

Стојан Новаковић је одлучио да унесе у историографску студију *Усџанак на дахије* једно запажање које, наизглед, нема научни карактер, пошто га је представио само као необичну коинциденцију. Није за њу дао никакво објашњење, па смо овде покушали да реконструишемо разлоге због којих је сматрао да тај „карактеристичан случај“ треба да добије место у његовој историографској студији и да остане необјашњен. Обратили смо се најпре тези самог Стојана Новаковића о постојаности српског менталитета и духовне културе, његовом становишту да је српско народно предање чувар старине – или неговатељ културе памћења, како се то каже у помодном научном жаргону. Са том својом тезом Новаковић се разилази од покрета у српској историографији који се зове *српска кријичка историографија*, чију суштину представља критика родољубља у науци, а у томе и потпуно избацивање народне традиције из историографског разматрања и поготово из научне аргументације.

О Стојану Новаковићу је много писано и то углавном са одобравањем његових заслуга за српску науку и политику. Знајући га тако као веома пажљивог проучаваоца историје и научног писца, уверени смо да он у свој историографски текст *Буна на дахије* не би унео пасус о „карактеристичном случају“ без оправданог разлога. Након анализе коју смо извели можемо једино да закључимо да је био покренут својом идејом о трајању народних предања и њиховом значају за историјски континуитет националне самосвести, али је то прећутао јер је повео рачуна о две неповољне околности. Прва је ригидност *кријичке историографије* која би такав став врло лако могла одбацити као ненаучан, што би компромитовало Новаковићев углед и ауторитет, као што се догодило са дотадашњим водећим родољубивим научницима, универзитетским професором Пантелијом Срећковићем и академиком Милошем Милојевићем. Друга околност због које би Новаковић могао бити опрезан у погледу истицања народне традиције повезана је с првом. Њу чини одсуство аргумената којима би Новаковић могао поткрепити своју тезу, што значи недостатак података о конкретном предању које су устаници имали на уму када су ослобађали Смедерево од Турака и ту одмах преместили административно седиште ослобођене територије. Он, просто, своју претпоставку о улози народног предања у тој ситуацији није могао да провери и докаже. Зато је само напоменуо, у облику необичне коинциденције, чиме је дао наговештај да би на то ваљало обратити пажњу у даљим истраживањима.

То што је овај пасус, и поред свих ограничавајућих околности, Новаковић ипак унео у текст своје књиге *Усџанак на дахије 1804*, морало се ослонити на сарадњу свих његових мотива. Први је научан – као још једна потврда његове хипотезе о дугом трајању српског погледа на свет. Други је мотив личан – као његова лојалност народу коме припада, чији начин постојања и мишљења разуме и према

коме осећа одговорност као друштвени делатник. Трећи мотив је политички – проговарајући у науци о континуитету између средњовековне и модерне српске државе, Новаковић као научник усваја став да се ова друга легитимише као део старе српске државне традиције која живи у народном предању.

Што се тиче овог последњег, било је веома значајно показати да српска држава остварује свој континуитет чак и у условима дуге и потпуне подређености Срба страшној власти, када је постојала само у црквено-народном предању као изразу духовне реалности. Уједно се и средњовековна држава актуелизује у садашњости, као део националне традиције коју баштине садашња поколења простог народа, сељака. То је био пут да се затворе уста непријатељима који су модерну српску државу сматрали нарушавањем опште политичке стабилности у Европи, дрскошћу безначајних Срба који се незаконито отимају из једино легитимног империјалног поретка (Драгић Кијук 2014). Када је Стојан Новаковић објавио *Усџанак на дахије*, о стогодишњици Првог српског устанка, већ читав век је трајала ситуација где се маргинализују српски културни и политички значај и величина ради очувања постојећег европског империјалног поретка. Истицањем „карактеристичног случаја“ као наговештаја о томе да српска државност има свој континуитет у самосвести српског народа, Новаковић је аргументовао да Карађорђева Србија није новотарија скоројевића, већ део националне традиције која је политички легитимна и далеко старија од европских империја. Својим искорак из историографског у антрополошко време, Новаковић је указао на то да је национална свест неуништиво духовно наслеђе српског народа, које је тражило да се испоји у националној држави, чак и у условима у којима од српских политичких установа постоји само самоуправа на нивоу села и унутар њега.⁶

У том смислу је занимљива чињеница да је Стојан Новаковић своју студију о Првом српском устанку, објављену исте године када и *Усџанак на дахије 1804*, насловио *Васкрс државе српске* (Новаковић 19046). Васкрсење значи да биће успоставља поново своју целовитост након периода у коме су му душа и тело били раздвојени – када је физичко тело било мртво, а жива душа је боравила у духовном свету.⁷ У случају српске државе, „тело“ је било покопано под туђинском влашћу, док је дух чуван у црквено-народном предању. Јер, живот нације се не одвија само у физичком свету и његовом историографском времену, како нам је то објаснио К. Ђордано, него се одвија и у ванвременој области, то јест у антрополошком безвремену у коме трају непромењене националне карактеристике, у коме се остварује *идејнији народној бића* као самоистовестност упркос протоку времена и смени генерација, како је то формулисао Жарко Видовић (2008). Сам С. Новаковић подржава овакво тумачење следећим својим речима: „Народ је вазда у своје идеалу, и може с Исусом Христом казати: 'Ја сам васкрсеније и живот; који вјерује мене, ако и умре живјеће. И ниједан који живи и вјерује мене, неће умријети вавијек' (Јов. XI, 25–26)“ (Новаковић 1910, у непагинираном предговору).

6 Овде не укључујемо друштвено-политичке установе динарских, племенских крајева који нису били захваћени Карађорђевићим устанком и устаничком државом, мада и они имају самоуправни карактер.

7 Такав поглед на државу, конкретно на Руско царство, има и Татјана Грачова у свом делу *Свети Русија и рођив Хазарије* (2010: 13–52), где га и елаборира, за разлику од Новаковића који је читаву идеју сажео у израз *васкрс* у наслову своје историографске студије.

Занимљиво је да се у *Васкрсу државе српске* Новаковић ни једном речју не осврће на прво историографско дело о Првом српском устанку – на *Историју српске револуције* Леополда Ранкеа (1864). Посебно је то занимљиво због тога што је ту Ранкеову студију сам Новаковић превео на српски језик четрдесет година пре него што је написао своју студију о српском устанку. Намеће се закључак да након четири деценије научних истраживања и личног сазревања, Новаковић ипак на крају није био сагласан са Ранкеовим тумачењем српског устанка помоћу појма *револуције* у Отоманском царству. Одлучио је да напише историју српског устанка под експланаторним појмом *васкрсења* уместо *револуције*, пошто тај појам сугерише исправно схватање порекла модерне српске државе: *васкрсење* говори о обновљењу овоземљаског живота старе српске државне традиције из стања у коме је она била „телом“ мртва, док је „дух“ чуван у црквено-народном предању. Револуција је, пак, термин који говори о рушењу постојећег поретка и установљењу нечег потпуно новог, дотад непостојећег и зато нелегитимног, у чему видимо западно империјално схватање српског политичког покрета.

Потврда за овакво тумачење има више код Новаковића, који је познат и по својим конзервативним ставовима. Навешћемо један пример, где се он, у свом поном тексту „*Quid nunc?*“, врло неповољно изражава о револуцији:

„Читајте историју италијанског уједињења, па ћете видети да су та културна мирна средства учинила за јединство Италије далеко више него револуционарна разметања“, па наставља: „Основане на слободи и на праву, дужне, ради општег државног опстанка, да чувају себе и са собом ред у друштву као једину поуздану основицу свакога добра, сувремене су државе свеколике у расположењима и у тежњама еволуције. С тога су оне против револуције, која, у ствари, данас представља неред и грубо насиље, средњовековно средство отпора, које је често горе од оне злоупотребе на коју је наперено“ (Новаковић 1910: 99).

Оправдано је да мислимо да је и овакав негативан став према револуцији учествовао, само коју годину раније, у избору *васкрса* као појма који одговара карактеристикама српског устанка. Са оваквим мишљењем о појави револуције, Новаковић никако није могао да кратко пре тога одобрава Ранкеово тумачење српског устанка као револуције.

Ту је, такође, и значај који је Новаковићева студија о Првом српском устанку одиграла у српској култури. *Васкрс државе српске* је доживео више издања и једно је од Новаковићевих најчитанијих дела у широкој публици, како тврди Радован Самарџић (1976: 224–225). То доказује да је народ одговорио одобравањем на Новаковићево тумачење српског устанка као *васкрсења*. Васкрсење означава повратак српске државе из предања, у коме је чувана, у политичку реалност. По свој прилици је то разлог због кога се наслов ове Новаковићеве књиге даље уградио у општи српски културни појмовник – као синтагма добро позната и у употреби како међу научницима тако и у широј јавности.⁸

8 *Васкрс* као квалификацију Српског устанка одмах је, на пример, прихватио и употребио Гргур Јакшић у наслову своје књиге која је објављена на француском језику у Паризу 1907. године.

Значајно је у том смислу и то што су обе Новаковићеве студије о српском ослобођењу од Турака – и *Усђанак на дахије* и *Васкрс државе српске* – објављене исте године, о стогодишњици Првог српског устанка. Јер, то нас охрабрује да доведемо у непосредну везу пишчево запажање „карактеристичног случаја“ у једној студији и избор термина *васкрс* за наслов друге студије као два испољавања истог његовог става о пресудној улози црквено-народног предања у остваривању духовног, а одатле и политичког континуитета српске нације.

Можемо да закључимо да је место у Новаковићевој студији *Усђанак на дахије* које смо овде разматрали мотивисано у својој основи пишчевим опредељењем да буде припадник народне а не однарођене, позападњачене и посветовњачене елите. То га је учинило способним да и лично и научно дубоко проникне у историјску констелацију духовно-културних чинилаца који су водили Карађорђево устанике. Да наговести свој став о улози и значају усменог народног предања о историји, за шта у конкретном случају није имао потребан доказ, он се послужио формом необичне, значајне подударности. Овде смо покушали да разоткријемо и реконструиремо његов став, са надом да ћемо допринети увећању сазнања о Стојану Новаковићу као једном од најзначајнијих историчара српског народа.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Видовић 2008: Жарко Видовић. *Светлост и њајна историје*. Прир. Матеј Арсенијевић. Цетиње: Светигора.
- Гласник 1847: *Гласник Дружтва Србске словесности*. Свезка I, 1847. Београд.
- Грачова 2010: Татјана Грачова. *Светла Русија кроз Хазарије*. Београд: Света Русија.
- Драгић–Кијук 2014: Предраг Р. Драгић – Кијук. „Христоприпадност вожда Карађорђа“. *Србско-руско удружење Православна њородица* <<https://православнапородица.org.srb/index.php/ctenie/nebeska-srbija/371-hristopripadnost-vozda-karadjordja>>. [20. 06. 2023].
- Драгишић 2023: Оливера Драгишић. „Индија као инспирација у делима псеудонаучника – пример *Индијске руковети*“. *Култура*, бр. 181/2023, 45–58.
- Ђордано 2019: Kristijan Đordano. „Prošlost u sadašnjosti: politika vremena u evropskim društvima“. *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*. Preveli sa nemačkog i engleskog Tomislav Bekić i Vladislava Gordić. Beograd: Biblioteka XX vek, 69–97.
- Екмечић 2008: Милорад Екмечић. *Дујо крејпање између клања и орања. историја Срба у Новом Веку (1942–1992)*. Друго, допуњено издање. Београд: Завод за уџбенике.
- Епископ Николај 2016: Епископ Николај. „Царев завет“. *Сабрана дела Епископа Николаја у XIII књија*. Књига V. Шабац: Манастир Светог Николаја – Соко, 143–174.
- Јакшић 2020: Гргур Јакшић. *Европа и васкрс Србије 1804–1834*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Јанковић 1954: Драгослав Јанковић. „Карактеристике српске државе у периоду Првог устанка“. *Анали Правној факултета*, год 2, св. 2, 142–155.
- Јовановић–Радић 2009: Мирослав Јовановић – Радивој Радић. *Криза историје – српска историографија и друштвени изазови краја 20. и њочейка 21. века*. Београд: Удружење за друштвену историју.
- Miljković 1975: Aleksandar A. Miljković. „O Sretenu Vukosavljeviću kao sociologu našeg sela“. *Sociološki pregled*, 1/1975, 15–26.

Како је она преведена на српски језик тек недавно (Јакшић 2020), можемо то сматрати као допринос реафирмисању код нас Новаковићевог тумачења, конкретно у нашој историографији у којој се иначе фаворизује израз *српска револуција*.

- Miljković 1986: Aleksandar A. Miljković. „Shvatanje o društvu, politici i državi u delu Stojana Novakovića“. Doktorski rad. Univerzitet u Nišu: Filozofski fakultet.
- Наумовић 2016: Слободан Наумовић. „На раменима динова: оглед о судбини научног и примено-научног наслеђа Јована Цвијића у савременој српској етнологији и антропологији“. *Јован Цвијић и српска етнологија и антропологија*. Зборник радова. Ур. Милош Матић, Младена Прелић, Марко Пишев. Београд: Етнографски музеј у Београду: Етнографски институт САНУ: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, 9–54.
- Ненадовић 2009: Прота Матеја Ненадовић. *Мемоари*. Дигитално издање Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®. <https://www.knjigeonline.com/memoari-prote-matije-nenadovica-pdf/#google_vignette>. [4. 8. 2024].
- Новаковић 1904а: Стојан Новаковић. *Устјанак на дахије 1804*. Београд: 103. издање Задужбине Илије М. Коларца.
- Новаковић 1904б: Стојан Новаковић. *Васкрс државе српске: Политичко-историјска студија о Првом српском устјанку 1804–1813*. Друго попуњено и поправљено издање. Београд: Српска књижевна задруга.
- Новаковић 1910: Стојан Новаковић. „Quid nunc?“. *Најновија балканска криза и српско њишање*. Београд: Издање потпомогнуто из Фонда Илије М. Коларца, 93–100.
- Новаковић 1912: Стојан Новаковић. „Неколика тежа питања српске историје“. *Годишњица Николе Чујића* 31, 1–35.
- Новаковић 1943: Стојан Новаковић. *Село*. У редакцији Драгутина Костића. Београд: Српска књижевна задруга.
- Новаковић 1982: Стојан Новаковић. „Народне традиције и критичка историја“. *Историја и традиција*. Прир. Сима Ђирковић. Београд: Српска књижевна задруга, 3–78.
- Новаковић 2023: Стојан Новаковић. *Стара српска војска*. Београд: Талија издаваштво.
- Попов 1999 Чедомир Попов. „Иларион Руварац и Јован Ристић“. *О историји и историчарима*. Сремски Карловци: Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 161–179.
- Поповић 1926: Павле Поповић. *Из књижевности*. Трећа свеска. Београд: Геца Кон.
- Ранке 1864: Леополд фон Ранке. *Историја српске револуције. Део 1*. Предео Стојан Новаковић. Београд: Државна штампарија: Дигитална библиотека Матице српске <<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/3484>>. [16. 4. 2024].
- Самарџић 1976: Радован Самарџић. „Стојан Новаковић, утемељитељ савремене српске историографије“. *Писци српске историје*. Београд: Просвета, 189–243.
- Чубриловић 1958: Васа Чубриловић. *Историја политичке мисли у Србији XIX века*. Београд: Просвета.

Jelena A. MILJKOVIĆ MATIĆ

CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF STOJAN NOVAKOVIĆ AS A SCHOLAR OF SERBIAN NATIONAL STUDIES

SUMMARY

This paper examines a passage in Stojan Novaković's text *The Uprising Against the Dahias*. The work is historiographical in nature, and in this particular paragraph Novaković presents an observation of a seemingly accidental coincidence, which he does not attempt to explain. He notes a correspondence between the borders and capitals of the last medieval Serbian state and the first insurgent state of the 19th century. Between these two lies several centuries of Ottoman rule over the Serbs, which Novaković at that moment chooses to ignore in order to establish a continuity of Serbian statehood across that period.

The fact that Novaković does not explain what he intended to achieve with this remark leaves room for interpretation. We have therefore adopted an interpretative approach, placing the passage in three contexts in which it may be explained.

First, we placed it in the narrowest framework, formed by Novaković's scholarly hypothesis regarding the long duration and unchanging nature of the Serbian worldview. From this standpoint, the insurgents merely recreated the Serbian state remembered through ecclesiastical and popular tradition.

Second, we situated the subject in the broader context of Serbian scholarship of the time, drawing on Aleksandar Miljković's thesis on 19th-century Serbian science as a specific part of national culture that holistically studies the Serbian people. This differs from science divided by theoretical disciplines, as its goal is not solving abstract scientific problems but understanding the people in all dimensions and forms of their existence. Scholars are loyal to the people to whom they belong and work for their benefit. Novaković's engagement in Serbian national scholarship can explain why he perceived something a specialized, theory-oriented scientist might not notice.

Finally, we also viewed the passage through the lens of an anthropological theory developed by Swiss anthropologist Christian Giordano. His theory deals with the different treatment of time in historiographical and anthropological approaches. In this passage, Novaković steps out of historiographical time and into anthropological time, where events are connected by meaning rather than chronological sequence.

These three interpretive contexts are interconnected: Stojan Novaković consciously belonged to the Serbian people as part of its loyal elite; he engaged in a type of scholarship that was a product of national culture; and he held the view of national mentality as an uninterrupted continuity from the settlement of the Slavs to the establishment of modern social institutions. These few interrelated facts enabled Novaković to perceive continuity even where it does not exist in socio-political reality – because it was preserved in ecclesiastical-popular tradition as a spiritual reality, from which it could rematerialize under favorable conditions.

We conclude that these connected motives most likely led Novaković to include the observation of a peculiar coincidence in his historiographical text. The first motive is scholarly – as further confirmation of his hypothesis on the longevity of Serbian worldview and cultural traditions. The second is personal – stemming from his loyalty to the people he belonged to, whose way of life and thought he understood, and toward whom he felt a sense of responsibility as a public intellectual. The third motive is political – by scientifically establishing continuity between the medieval and modern Serbian states, Novaković aimed to legitimize the latter as a continuation of the former state tradition. In doing so, he sought to silence critics who viewed the modern Serbian state as an illegitimate act of defiance by insignificant Serbs against the lawful imperial order in 19th century Europe. This issue had not lost its relevance even a century after the events, at the time Novaković was writing about them in his studies *The Uprising Against the Dahais* and *The Resurrection of the Serbian State*.

Keywords: Stojan Novaković, *The Uprising Against the Dahais*, *The Resurrection of the Serbian State*, meaningful coincidence, continuity of Serbian statehood, Serbian national studies, anthropological and historiographical time.